

Бачо Р.Й.

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

В статті проведена загальна оцінка розвитку ринку небанківських фінансових послуг України у посткризовий період. Оцінено основні показники досліджуваного ринку в розрізі його складових сегментів. Визначено основні проблеми, що гальмують розвиток ринку небанківських фінансових послуг України у посткризовий період, до яких віднесено низький рівень захисту прав споживачів фінансових послуг, низьку капіталізацією установ, тісну взаємопов'язаність банківської та страхової галузі, недосконале та неналежне державне регулювання, низьку платоспроможність населення. Зроблено висновок про необхідність розробки комплексної програми розвитку фінансового ринку України на середньострокову перспективу, що враховувала б особливості функціонування і ринку небанківських фінансових послуг.

Ключові слова: небанківські фінансові установи, страховий ринок, кредитна кооперація, ломбарди, недержавні пенсійні фонди, Нацкомфінпослуг.

Постановка проблеми. Ринок небанківських фінансових послуг грає важливу роль у сучасному соціально-економічному житті країни, незважаючи на стагнацію ринку внаслідок негативного впливу фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. Дослідження функціонування ринку небанківських фінансових послуг пов'язане з необхідністю виокремлення основних причин відставання розвитку досліджуваної галузі в умовах євроінтеграційного поступу України. Враховуючи, що в розвинених країнах роль цього ринку є вкрай важливою з точки зору забезпечення доступу широких верств населення до фінансових послуг, пріоритетним напрямом державного регулювання повинно бути стимулювання розвитку зазначеної сфери фінансових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям розвитку національного ринку небанківських фінансових послуг присвячені праці О. Барановського [1; 12], Є. Бондаренко [2], Н. Внукової [13], Н. Левченко [7] та ін. Окремі сфери цього ринку досліджуються у наукових працях О. Вовчак [3], О. Гаманкової [4], О. Залетова [5], С. Рудака [13], Н. Пойдиносик [11] та ін. Водночас необхідно констатувати, що функціонування ринку небанківських фінансових послуг є в повній мірі недослідженим, особливо у частині імплементації норм Європейського Союзу.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є дослідження особливостей розвитку небанківських фінансових послуг України у посткризовий період. Завданнями наукового дослідження є проведення загальної оцінки ринку небанківських фінансових послуг у розрізі його сегментів та визначення основних причин гальмування його розвитку у посткризовий період.

Результати дослідження. Ринок небанківських фінансових послуг згідно з визначенням В. Левченко, – це частина фінансового ринку, де надають фінансові послуги небанківські фінансові установи, до яких належать усі юридичні особи, які відповідно до законодавства України не є банками і які внесені до Державного реєстру фінансових установ [7, с. 20]. Ринок небанківських фінансових послуг представлений установами, що забезпечують доступ населення держави до широ-

кого спектру фінансових послуг небанківського характеру. Такими фінансовими організаціями є страхові підприємства, кредитні кооперативи, недержавні пенсійні фонди, ломбарди та інші фінансові компанії.

Слід констатувати, що у посткризовий період відбулося суттєве скорочення кількості зареєстрованих небанківських установ, окрім ломбардів. В цілому у досліджуваних сегментах ринку небанківських фінансових послуг кількість фінансових установ скоротилася за 2008–2013 рр. на 130 од., або 7,6% (табл. 1).

Найбільша кількість установ зменшилася у сфері кредитної кооперації, адже, якщо на початку фінансово-економічної кризи (кінець 2008 р.) кількість кредитних спілок (КС) становила 829 од., то на кінець 2013 р. – 624 од. Причому необхідно констатувати, що ці дані стосуються тільки тих КС, що внесені до Державного реєстру фінансових установ України. Адже на практиці частина тих КС, що виключені, знаходяться у стані ліквідації шляхом порушення у судах України питання про їх неплатоспроможність, чи вже повністю ліквідовані. Так, на даний час у Закарпатті поки що існують такі юридичні особи, що мали статус кредитної спілки: «Мрія», «Ліра», «Ужгородська ощадна кредитна спілка», однак вони знаходяться на стадії ліквідації. В цілому кількість кредитних кооперативів скоротилася на чверть, що спричинило посилення недовіри населення до діяльності небанківських фінансових установ, про що буде зазначено нижче.

Аналогічна ситуація на ринку недержавного пенсійного забезпечення, де також спостерігається скорочення кількості недержавних пенсійних фондів (НПФ) – за досліджуваний період їх кількість зменшилася на 25,7% і на початку 2014 р. становила 81 од. Основною причиною зменшення кількості цих установ є ліквідація підприємств, що були ініціаторами їх створення з метою забезпечення додаткового соціального захисту працівників та керівників цих підприємств.

Протилежна ситуація в частині функціонування фінансових установ характерна для сегмента ломбардних послуг, де у досліджуваному періоді відбулося стрибкоподібне (+52,5%) зростання кількості ломбардів – з 314 од. у 2008 р. до 479 од. у 2013 р. Це не є дивним явищем, адже як засвідчує історія розвитку економіки, саме діяльність ломбардів особливо бурхливо розвивається у періоди існування економічних негараздів у країні, сприяючи швидкому та легкому доступу населення до фінансів.

© Бачо Роберт Йосипович, кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Таблиця 1

Динаміка кількості небанківських фінансових установ України у 2008–2013 рр., одиниць*

№	Фінансові установи	Роки						Зміна 2013/2008	
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Страхові підприємства	469	450	456	442	414	407	-62	-13,2
2	Кредитні кооперативи	829	755	659	613	617	624	-205	-24,7
3	Недержавні пенсійні фонди	109	107	101	96	94	81	-28	-25,7
4	Ломбарди	314	373	426	456	473	479	165	52,5
	Всього	1721	1685	1642	1607	1598	1591	-130	-7,6

* Складено та розраховано автором на основі: [6; 8–10].

Важливим показником, що дозволяє оцінити вагу різних сегментів на ринку небанківських фінансових послуг, є вартість активів установ. Динаміка зміни активів небанківських фінансових установ зазначена у табл. 2.

Таблиця 2

Активи небанківських фінансових установ України за сферами у 2008–2013 рр., млн. грн.*

№	Фінансові установи	Роки						Зміна 2013/2008	
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Страхові підприємства	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	24457	58,3
2	Кредитні кооперативи	6064,9	4218	3432,2	2386,5	2656,9	2598,8	-3466,1	-57,2
3	Недержавні пенсійні фонди	612,2	857,9	1144,3	1386,9	1660,1	2089,8	1477,6	241,4
4	Ломбарди	525,3	618,9	888,2	1203,8	1558,4	1518,6	993,31	189,1
	Всього	49132,9	47664,9	50699,3	53099,9	62100,1	72594,7	23462	47,8

* Складено та розраховано автором за: [6; 8-10].

З даних наведеної вище таблиці випливає, що за досліджуваній період активи небанківського ринку зросли на 47,8%: з 49,1 млрд грн у 2008 р. до 72,6 млрд грн у 2013 р.

Найбільший приріст активів спостерігається у страхових компаніях, які у посткризовий період змогли наростити активи на 58,3% і які на початок 2014 р. становили 66,4 млрд грн. Спостерігається суттєвий темп приросту активів НПФ (+241,4%) та ломбардів (+189,1%). Серед фінансових установ зменшення цього показника відбулося саме у КС – активи кредитних кооперативів за досліджуваній період зменшилися більш ніж наполовину і на початок 2014 р. становили

2,6 млрд грн. Це є результатом банкрутства найбільших кредитних спілок як за кількістю учасників, так і за вартістю активів. Такими фінансовими установами були КС «Перше кредитне товариство» (активи – 477,8 млн грн), КС «Україна» (активи – 537,5 млн грн), КС «Морське кредитне товариство» (активи – 169,8 млн грн.), КС «Альянс-Інвест» (активи – 152,6 млн грн.) та КС «Мрія» (активи – 89 млн грн.) та ін.

Необхідно зазначити, що на ринку небанківських фінансових послуг домінуюче місце займають страхові підприємства, частка активів яких зросла на 6,1% – з 85,3% у 2008 р. до 91,4% у 2013 р. (табл. 3.)

Таблиця 3

Частка активів небанківських установ за сегментами ринку небанківських фінансових послуг України у 2008–2013 рр.*

№	Фінансові установи	Роки						Зміна 2013/2008
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	
1	Страхові підприємства	85,3	88,1	89,2	90,6	90,5	91,4	6,1
2	Кредитні кооперативи	12,3	8,8	6,8	4,5	4,3	3,6	-8,8
3	Недержавні пенсійні фонди	1,2	1,8	2,3	2,6	2,7	2,9	1,6
4	Ломбарди	1,1	1,3	1,8	2,3	2,5	2,1	1,0
	Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

* Складено та розраховано автором на основі: [6; 8-10]

Суттєве зростання частки страхового ринку в активах ринку небанківських фінансових послуг пов'язана з істотним скороченням активів КС, частка яких суттєво скоротилася – з 12,3% у 2008 р. до 3,6% у 2013 р. Частка активів НПФ та ломбардів також зросли за досліджуваній період.

У цілому спостерігається поступове зростання фінансової бази страхових компаній та їх ролі на ринку

небанківських фінансових послуг, що і підтверджують дані табл. 4.

Оцінюючи показник середньої величини небанківських установ необхідно зазначити, що негативний тренд скорочення в системі кредитної кооперації змінився на протилежний у 2011 р., коли з ринку було виведено найбільш проблемні КС, а інші учасники сис-

теми кредитної кооперації почали активно нарощувати свій капітал, в основному за рахунок додаткових пайових внесків. Не зважаючи на позитивну тенденцію від-

новлення фінансового потенціалу КС, середній розмір активів цих установ на 3,1 млн грн менше аналогічного значення 2008 року.

Таблиця 4

Середній розмір активів небанківських фінансових установ України у 2008–2013 рр.*

№	Фінансові установи	Роки						Зміна 2013/2008
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	
1	Страхові компанії	89,4	93,3	99,2	108,9	135,8	163,1	73,7
2	Кредитні кооперативи	7,3	5,6	5,2	3,9	4,3	4,3	-3,1
3	Недержавні пенсійні фонди	5,6	8,0	11,3	14,4	17,7	25,8	20,2
4	Ломбарди	1,7	1,7	2,1	2,6	3,3	3,2	1,5
	Всього	28,5	28,3	30,9	33,0	38,9	45,6	17,1

* Складено та розраховано автором на основі даних: [6; 8-10]

Оцінюючи показник середньої величини небанківських установ необхідно зазначити, що негативний тренд скорочення в системі кредитної кооперації змінився на протилежний у 2011 р., коли з ринку було виведено найбільш проблемні КС, а інші учасники системи кредитної кооперації почали активно нарощувати свій капітал, в основному за рахунок додаткових пайових внесків. Не зважаючи на позитивну тенденцію відновлення фінансового потенціалу КС, середній розмір активів цих установ на 3,1 млн грн менше аналогічного значення 2008 року.

З даних наведеної вище таблиці випливає, що очищення національного ринку небанківських фінансових послуг шляхом виходу з нього певних установ має позитивний вплив на ринок в цілому, що і підтверджується зростанням середнього розміру активів фінансових установ.

Проведений вище аналіз основних складових ринку небанківських фінансових послуг засвідчує досить низький його розвиток, що є наслідком існування достатньої кількості несприятливих чинників. На сьогодні розвиток досліджуваного ринку гальмує низка чинників, серед яких слід виділити такі:

1) низький рівень капіталізації як банківських, так і небанківських фінансових інститутів, що в умовах нестачі ліквідності спричинює неспроможність фінансових установ виконувати свої зобов'язання в повному обсязі;

2) значна динамічність коливань обсягу доступних джерел формування фінансових ресурсів фінансових посередників і їх асинхронність відносно обсягу наявного і потенційного попиту на фінансові ресурси з боку суб'єктів господарювання на різних етапах розвитку фінансово-економічної кризи;

3) недорозвиненість вітчизняного фондового ринку за обсягами операцій, спектром використовуваних інструментів, кількістю та складом учасників, що, в цілому, не дозволяє використовувати цей інструмент для повноцінної диверсифікації резервів страхових компаній та розміщених коштів у недержавні пенсійні фонди;

4) ненадійність розміщення коштів з ринку небанківських фінансових послуг у державні цінні папери, ліквідність яких в останній час суттєво зменшується внаслідок несприятливих чинників внутрішнього та зовнішнього характеру;

5) недосконалість регулювання з боку державних органів суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг, а також контролю за їх діяльністю, постійна зміна механізму контролю та нагляду на небанківському фінансовому ринку;

7) низький рівень професіоналізму осіб, причетних до прийняття стратегічно важливих рішень на рівні професійних учасників ринку;

8) істотне скорочення рівня виплат страховими компаніями як основний результат максимізації прибутку страховиків в умовах звуження страхового поля та зростання виплат за прийнятими договорами страхування, що призводить до затягування строків виплати страхового відшкодування та підриває довіру до суб'єктів страхового бізнесу і погіршує ділову репутацію ринку небанківських фінансових послуг в цілому;

9) широка практика банківсько-страхового інтегрування шляхом створення афілійованих фінансових інститутів з метою оптимізації оподаткування та реалізації конкретних цілей, вигідних для певного кола осіб, після чого вони ліквідуються;

10) низький рівень доходів домогосподарств, внаслідок чого в економіці відсутні достатні обсяги грошових коштів для забезпечення необхідного обсягу операцій, низька частка небанківських фінансових операцій у ВВП країни;

11) низька орієнтація страхових компаній на роздрібний бізнес, спрямований на обслуговування фізичних осіб, що унеможливило розширення доступу населення до небанківських фінансових послуг;

12) низька конкурентоспроможність ринку небанківських фінансових послуг;

13) низька частка активів небанківських фінансових установ на фінансовому ринку України;

14) відсутність надійного захисту інтересів споживачів послуг небанківських фінансово-кредитних інститутів (відсутність фонду гарантування страхових виплат, відсутність захисту вкладів членів кредитних кооперативів, внесків у недержавні пенсійні фонди).

Вирішення зазначених вище проблем сприятиме підвищенню ролі ринку небанківських фінансових послуг у забезпеченні населення високим рівнем якості небанківських фінансових послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У цілому необхідно констатувати, що у посткризовий період спостерігається відновлення розви-

тку національного ринку небанківських фінансових послуг, однак такий розвиток не є динамічним, що пов'язано з існуванням таких проблем, як низький рівень захисту прав споживачів фінансових послуг, низьку капіталізацією установ, тісну взаємопов'язаність банківської та страхової галузей, недосконале та неналежне державне регулювання, низьку платоспроможність населення. Їх вирішення сприятиме утворен-

ню ринку небанківських фінансових послуг України та інтеграції фінансового ринку в Європейський економічний простір. Подальші дослідження повинні спрямовуватися на вироблення комплексу заходів для вирішення проблем функціонування небанківських фінансових установ, що можуть бути складовими комплексної програми розвитку фінансового ринку України на середньострокову перспективу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2009. – 754 с.
2. Бондаренко Є.П. Оцінка впливу державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг України / Є.П. Бондаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб.наук.праць. – УАБС: Суми, 2011. – Випуск 31.– С. 6–15.
3. Вовчак О.Д. Функції фінансових посередників / О.Д., Вовчак, Л.М. Крентовська // Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – № 5. – 2013. –С. 125–131.
4. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
5. Залетов О.М. Убезпечення життя: монографія / О.М. Залетов. — К.: Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. – 688 с.
6. Зведена динаміка основних показників страхового ринку. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/OsnPokazn/pokaznyki_sk_9_mis_2014.xls.
7. Левченко В.П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг: монографія/ В.П. Левченко. – К.: ЦУЛ, 2013. – 368 с.
8. Основні показники системи кредитних установ. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sektor/pokaznyki_ks_9%20mis%202014.xlsx.
9. Основні показники системи ломбардів. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/OsnPokazn/pokaznyki_lom_3kv_2014.xls.
10. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/pokaznyki_npf.xls.
11. Пойда-Носик Н.Н. Регулювання та безпека розвитку страхового підприємництва в регіоні: монографія /Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак. – Ужгород: Мистецька лінія, 2012. – 256 с.
12. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення /О.І. Барановський, В.Г. Барановська, Є.О. Бублик та ін.; за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 492 с.
13. Внукова Н.М. Управління розвитком ринків фінансових послуг: монографія / Н.М. Внукова, В.А. Смоляк та ін. – Харків: Адва, 2009. – 216 с.

Одержано 29.03.2015 р.